

*Performing protest zonder regie?
Je Suis Charlie!*

Calina van der Velden, 378162
BA-eindwerkstuk 2014-2015
Begeleider: Liesbeth Groot Nibbelink
Tweede Lezer: Bram Hendrawan
02-06-2015

Abstract

In dit onderzoek wordt het protest van zeven januari op Place de la République, naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* geanalyseerd als een performance. Kenmerkend voor het protest als performance is het performen voor een publiek, het live aspect, *restored behavior* en de symbolische betekenis van het protest. De performance staat in relatie tot de ruimte waar het plaatsvindt. Er kunnen veel betekenissen naast elkaar bestaan in de ruimte. Sophie Nield noemt dit een *horizon of meaning*. Deze betekenissen gaan met elkaar een relatie aan. Het plein maakt de performance mogelijk, maar de performance construeert ook een nieuwe betekenislaag voor het plein.

De performance van het protest is mede begonnen met behulp van de sociale media. Op het eerste gezicht lijkt het protest spontaan te zijn ontstaan. Er was geen regie in de performance te herkennen. De sociale media wordt veelal vanuit het horizontalisme bekeken, waarbij er voorbij wordt gegaan aan de online hiërarchie. Slechts een klein deel van de gebruikers creëert daadwerkelijk content. Er kunnen geen *followers* zijn zonder leiders. Er is aan de hand van Paolo Gerbaudo gebleken dat er wel degelijk sprake was van een vorm van leiderschap, te weten *reluctant leadership*. Deze regisseurs erkennen hun leiderschap niet, maar vervullen wel een belangrijke rol in het mobilisatieproces. Hun leiderschap of regie is diffuus en niet dwingend, er worden slechts voorstellen gedaan die al dan niet overgenomen worden. Deze voorstellen laten vaak meerdere interpretaties toe, waardoor ieder persoon er zijn of haar eigen invulling aan kan geven. Het begrip *choreography of assembly* van Gerbaudo beschrijft dit hele proces en is dan ook zeer van toepassing op het protest.

Het protest op Place de la République bestaat uit meerdere performances, omdat enerzijds de *choreography of assembly* meerdere interpretaties toelaat en anderzijds, omdat de *horizon of meaning* meerdere betekenissen accommodeert. Het plein krijgt diverse betekenissen in de verschillende performances. De betekenis van democratie en het recht op vrijheid van meningsuiting moeten steeds uitgeoefend of geperformed worden, waarbij de invullingen verschillen. Het zijn dus geen statische constructies. Uit het onderzoek is gebleken dat er bij het protest op Place de la République wel degelijk sprake is van regie, maar dat deze geconstrueerd wordt vanuit meerdere (online) bronnen. Het kan gezien worden als een online *crowd sourcing* van regie.

Tijdlijn

7 januari 2015, 12.30

Het hoofdkantoor van het satirische weekblad *Charlie Hebdo* in Parijs wordt binnen gedrongen.¹ Er vallen 11 doden. De daders zijn voortvluchtig.

De aanval was naar aanleiding van een spotprent over de profeet Mohammed. De schutters zouden de profeet Mohammed hebben willen wreken.²

7 januari 2015, 12.49

De hoogste alarmfase in Parijs is afgeroepen.

7 januari 2015, 13.27

Er is nog een slachtoffer overleden, het dodental staat op 12.

7 januari 2015, 14.00

Minister president François Hollande belegt een ministerraad.

7 januari 2015, 14.43

Angela Merkel noemt het een “aanslag op de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting.” “Deze verschrikkelijke daad is niet enkel een aanslag op de levens van Franse burgers, maar ook een aanslag op basisvrijheden van onze democratische cultuur. Op geen enkele manier is dit te rechtvaardigen.”³

7 januari 2015, 15.43

Het verhaal van Corinne Rey, de cartooniste die de daders binnenliet verschijnt online. Ze vertelt dat de mannen haar bedreigden en zeiden dat ze van Al Qaida waren.

7 januari 2015, 15.52

Hashtag #JeSuisCharlie is trending. Joachim Roncin plaatste als eerste de slogan 'Je suis Charlie.'⁴

---

¹ “Dossier aanslag op Charlie Hebdo,” *Volkskrant*, 8 januari, 2015. <http://www.volkskrant.nl/dossier-aanslag-op-charlie-hebdo/teruglezen-klopjacht-op-daders-na-bloedige-aanval-op-charlie-hebdo~a3824735/>.

² Elif Isitman, “Aanslag op hoofdkantoor Charlie Hebdo in Parijs,” *Elsevier*, sec. buitenland, 7 januari, 2015. <http://www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/1/Aanslag-op-hoofdkantoor-Charlie-Hebdo-in-Parijs-1677596W/>.

³ “Dossier aanslag op Charlie Hebdo,” *Volkskrant*.

⁴ Lauren Provost, “The Man Behind #JeSuisCharlie,” *Huffington Post France*, 7 januari, 2015, http://www.huffingtonpost.com/2015/01/07/je-suis-charlie-creator_n_6432712.html.

7 januari 2015, 15.56

De burgemeester van Parijs, Anne Hidalgo roept de Fransen en “verdedigers van de vrijheid” op om donderdag 8 januari mee te lopen in een stille tocht.⁵ Deze begint om 18.00 op de Place de la République.

7 januari 2015, 17.04

Er ontstaan zowel in Parijs als Brussel spontaan betogingen na de aanlag van Charlie Hebdo. Hashtag #JeSuisCharlie worden gebruikt om iedereen op te roepen. Place de la République in Parijs is het startpunt van een manifestatie.

7 januari 2015, 20.02

François Hollande meldt dat 8 januari een dag van nationale rouw in Frankrijk zal zijn. Om twaalf uur is er een minuut stilte en de vlaggen zullen drie dagen lang halfstok hangen.⁶

De volgende dag wordt de jongste dader opgepakt en de zoektocht voortgezet naar de andere twee daders. 's Ochtends vind er een schietpartij op twee politieagenten plaats. Ook is er op die zelfde ochtend een explosie in een moskee in het zuiden van Frankrijk en worden er granaten gegooid op een moskee in Parijs. 's Middags wordt er een verdacht pakketje gevonden op het station *Gare du Nord*. De hoogste alarmfase wordt tot twee keer toe over een groter gebied in Frankrijk uitgeroepen. De twee voortvluchtigen overvallen een pompstation, waarna ze het vluchten voortzetten. 's Avonds komen mensen weer bijeen om te protesteren, zo ook op het Place de la République.⁷

Vrijdagochtend vind er een schietpartij plaats waarna er mensen gegijzeld worden. Later die dag is er ook een schietpartij en gijzeling in een Joodse supermarkt. De gijzelnemer en vier van de tien gegijzelden overleven het niet. Hayat Boumeddiene wordt (op het moment van schrijven) nog steeds gezocht, ze is een medeverdachte in de schietpartij van de vorige dag. De twee voortvluchtige broers Chérif en Said Kouachi, die onder andere verantwoordelijk waren voor de aanslag op *Charlie Hebdo* en het gijzelen van een persoon worden door de politie dood geschoten.⁸

⁵ “Dossier aanslag op Charlie Hebdo,” *Volkskrant*.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Elif Isitman, “Aanslag op hoofdkantoor Charlie Hebdo in Parijs,” *Elsevier*; sec. buitenland, 7 januari, 2015. <http://www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/1/Aanslag-op-hoofdkantoor-Charlie-Hebdo-in-Parijs-1677596W/>.

Inhoudsopgave

1. Introductie & motivatie.....	7
1.1 Vraagstelling.....	9
1.2 Theoretisch kader.....	9
1.3 Methode.....	10
2. Performance.....	11
2.1 Performance Theorie.....	11
2.3 Horizon of Meaning.....	13
2.2 Protestactie Charlie Hebdo.....	15
3. Social Media.....	22
3.1 Choreography of Assembly.....	22
3.2 #JeSuisCharlie.....	25
3.3 Volgen zonder Leiderschap.....	28
4. Conclusie.....	32
Bibliografie.....	34
Afbeeldingen	34
Primair.....	35
Secundair.....	36

Afbeeldingenregister

Afbeelding 1: LizzingtoncaskettR&I.....	16
Afbeelding 2: Jamie Boren.....	19
Afbeelding 3: Ben Cramer.....	19
Afbeelding 4: Natalia Martinez.....	20
Afbeelding 5: Nick Garnett.....	20
Afbeelding 6: Gregory Saccomani.....	26
Afbeelding 7: Facebook Community "Je Suis Charlie"	27
Afbeelding 8: Ellie Hall.....	27
Afbeelding 9: Schermafbeeldingen Je suis Charlie App.....	27
Afbeelding 10: Patricia Tsouros.....	29
Afbeelding 11: Joachim Roncin.....	29
Afbeelding 12: Joachim Roncin.....	31

1. Introductie & motivatie

Woensdagmiddag zeven januari 2015 vond een aanslag op de redactie van het satirische weekblad *Charlie Hebdo* in Parijs plaats. De makers van het blad werden vermoord vanwege het publiceren van spotprenten over de profeet Mohammed. Aan het einde van de middag ontstonden er spontaan betogingen. Place de la République was het middelpunt. Op meerdere plekken over de hele wereld kwamen mensen bij elkaar en hashtag #JeSuisCharlie was trending op het internet. Wat opvallend is aan deze protestacties is de snelheid waarmee ze ontstonden. Hierdoor was er amper tijd om voor te bereiden. Het is interessant dat er geen duidelijk leiderschap genomen werd. De bevolking werd wel opgeroepen, maar niet geleid.

Het protest op Place de la République zal als performance onderzocht worden. Verschillende wetenschappers zoals Paolo Gerbaudo en Susan Leigh Foster gebruiken performance als metafoor om protesten te beschrijven.⁹ Deze vergelijking is met name doeltreffend, omdat een protest net zoals een performance bestaat uit handelingen voor een publiek waarmee gecommuniceerd wordt. Een performance is voorbij op het moment dat er niet meer gehandeld wordt. Het eindproduct is de handeling en het gevolg dat het op de betrokkenen heeft gehad, maar er blijft niets tastbaars over. Het bijeenkomen in de fysieke ruimte om te protesteren is een performatieve handeling, omdat deze live geconstrueerd wordt. Een performance is ook een *spatial practice*.¹⁰ Hiermee wordt bedoeld dat een performance een “representatie van lichamen in de ruimte, en hun relatie tot de ruimte en andere lichamen is.”¹¹ De lichamelijke en emotionele ervaringen van de performers en het publiek worden gevormd in relatie tot de omgeving.

Ook het sociale media aspect is van belang, omdat het een bron van communicatie vormt binnen het protest. Een performance bestaat per definitie uit communicatie, daarom zal de sociale media binnen het protest als performance onderzocht worden. Wanneer het protest op Place de la République als performance beschouwd wordt, dan valt het ogenschijnlijke gebrek aan regie en de snelheid waarmee het ontstaan is op. Een performance in de nauwere zin van het woord wordt namelijk geleid door een regisseur. Wie de mensenmassa bijeen heeft gebracht voor het protest is

⁹ Susan Leigh Foster, “Choreographies of Protest,” *Theatre Journal* 55, (2003):395-412, <http://www.jstor.org/stable/25069277>.

¹⁰ Jekaterina Lavrinec, “Revitalization of public space,” *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 19, nr. 2 (2011): 72, doi:10.3846/coactivity.2011.16.

¹¹ Ibidem.

niet duidelijk. Het lijkt spontaan te zijn ontstaan. Aan de hand van Richard Schechner zijn bredere opvatting van performance zal het protest onderzocht worden. Verder ziet Paolo Gerbaudo een verband tussen het 'spontane' karakter van protestacties en het gebruik van de sociale media, waar later dieper op ingegaan zal worden. De schijnbare tegenstelling tussen het protest en performance wordt hiermee ingelost.

Door het protest vanuit het perspectief van de performance studies te analyseren, kan de relatie tussen de performers en de buitenwereld worden begrepen. Met een protest willen de demonstranten een uiting geven aan hun frustraties, angsten en betrokkenheid over de aanslag op *Charlie Hebdo*. Een performance is een bewust proces, waarbij vanuit de performance theorie een vorm van regie te verwachten is. Zowel de performance als de locatie waar deze plaats vindt zijn bewust gekozen. Dit geldt ook voor een protest als performance. De locatie van het protest gaat met de performance een relatie aan waardoor er een nieuwe betekenis ontstaat.¹² De betekenis van het protest op Place de la République is specifiek voor die plek. De sociale media droegen bij aan het protest, ze zorgden ervoor dat een groot aantal mensen snel bereikt kon worden met het nieuws van de aanslag.

Binnen de performance studies is er al onderzoek gedaan naar protestacties. Deze onderzoeken gingen bijvoorbeeld over de relatie tussen de autoriteiten en de bevolking op het moment van protest.¹³ De protesten in de tijd van de sociale media zijn nog maar weinig als zodanig onderzocht. In een speciale uitgave van *Theatre Research International* wordt in sommige artikelen het sociale media aspect onderzocht vanuit een performance perspectief.¹⁴ De meest recente onderzoeken naar de relatie tussen performance en protest hebben betrekking op de Arabische lente, waarbij het gebruik van sociale media van invloed is op de performance. Deze protesten zouden als versie 2.0 gezien kunnen worden. Hieronder vallen onder andere 'de Arabische lente' en de 'Occupy beweging'. De protesten naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* zijn één van de meest recente protestacties die aansluiten bij dit rijtje. Ze zijn bij mijn weten nog niet eerder onderzocht. Meerdere journalisten, activisten en academici hebben het gebrek aan regie en de spontaniteit in de moderne protesten van 2011 al opgemerkt.¹⁵ Het gebruik van de sociale media in de casus is bijzonder voor een protest. Het wijkt hierin af van de 'traditionele' protesten, daarom zal extra aandacht aan het sociale media aspect besteed worden. Dit onderzoek onderscheidt zich verder,

---

¹² Sophie Nield, "Siting the People: Power, Protest and Public Space," in *Performing Site-Specific Theatre*, door Joanne Tompkins en Anna Birch (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012) 223.

¹³ Richard Schechner, "The street is the stage," in *The Future of Ritual: Writings on Culture and Performance* (London: Routledge, 1993) 45.

¹⁴ Hazem Azmy en Marvin Carlson, *Theatre International*, 38, nr. 2 (2013) speciale uitgave over 'Theatre and the Arab Spring.'

¹⁵ Paolo Gerbaudo, "Introduction," in *Tweets and the Street, Social Media and Contemporary Activism*, (Londen: Pluto Press, 2012) 13.

omdat het gebruik maakt van een gecombineerd perspectief. Het vertrekt vanuit de performance studies enerzijds en Gerbaudo's analyse van de sociale media anderzijds. Eerst zal het protest op Place de la République vanuit een performance perspectief bestudeerd worden. Vervolgens zal de rol van de sociale media binnen de protesten onderzocht worden aan de hand van Gerbaudo's *choreography of assembly*. Dit begrip helpt verklaren hoe het protest zonder ogenschijnlijk leiderschap of regie ontstaan is.

1.1 Vraagstelling

Hoe kan het protest op Place de la République in reactie op de aanslag op Charlie Hebdo begrepen worden als performance en op welke wijze dragen sociale media bij aan de regie van deze performance?

Om tot een antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek te komen zal vanuit verschillende insteken onderzocht worden. Deze zijn 'de protesten als performance' en 'de rol van de sociale media'.

1.2 Theoretisch kader

De eerste deelvraag is “Hoe kan het protest als performance beschouwd worden vanuit de performance studies volgens Richard Schechner's theorie?” De ideeën van Schechner vormen de rode draad binnen deze deelvraag. Hij is één van de grondleggers van de 'performance studies'.¹⁶ Er is voor Schechner gekozen, omdat hij culturele gebeurtenissen beschouwt als performance. Hij geeft een brede definitie van performance die daardoor geschikt is om een fenomeen dat gebruikelijk niet als performance beschouwd wordt als performance te onderzoeken. Schechner ziet performance als een middel voor creatieve interventie in het interculturele domein.¹⁷ Zowel uitingen

---

¹⁶ Paul Allain en Jen Harvie, *The Routledge Companion to Theatre and Performance*, (Hoboken: Taylor and Francis, 2014) 74-5.

¹⁷ Simon Shepherd en Mick Wallis, “The Rise of Performance Studies,” in *Drama, Theatre, Performance*, (Londen:

binnen het theater als handelingen uit het dagelijkse leven kunnen performance zijn, de relatie tussen performer en publiek is hierin van belang. “[P]ractices, events, and behaviors” vallen allemaal onder de noemer performance.¹⁸ Ter verdieping zal de notie van plaats in relatie tot performance uiteengezet worden. Hierbij is het begrip *horizon of meaning* van Sophie Nield van belang, omdat het uitgaat van een wederzijdse invloed tussen performance en (publieke) ruimte. De *horizon of meaning* bestaat uit de verschillende betekenissen van een plaats die volgens Nield naast elkaar kunnen bestaan.¹⁹

De vraag “Hoe dragen de sociale media bij aan het vormen van het protest als performance wanneer er gekeken wordt naar de regie?” zal als tweede deelvraag onderzocht worden. De manier waarop de sociale media gebruikt worden om te mobiliseren wordt aan de hand van Gerbaudo onderzocht. De *choreography of assembly* is een proces waardoor een zeer diverse groep mensen bijeen kan komen in de fysieke ruimte. Dit proces voltrekt volgens een diffuus leiderschap.²⁰ *Choreography of assembly* is een belangrijk uitgangspunt voor het beantwoorden van deze vraag, omdat het inzicht geeft in de manier waarop de protesten gemobiliseerd worden en de invloed die dat heeft op het protest. Met het begrip kan begrepen worden hoe het protest schijnbaar zonder leiderschap of regie op Place de la République ontstaan is.

Routledge, 2004) 107.

¹⁸ Richard Schechner, “What is Performance Studies?” in *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie (New York & Londen: Routledge, 2006) 2.

¹⁹ Nield, “Siting the People,” 223.

²⁰ Gerbaudo, “‘Friendly’ Reunion,” in *Tweets and the Street, Social Media and Contemporary Activism*, (Londen: Pluto Press, 2012) 43.

1.3 Methode

Het protest op Place de la République op de dag van de aanslag is om een aantal redenen als casus gekozen. Deze dag is het meest voor de hand liggend, omdat dit protest de allereerste manifestatie en het centrum van alle protesten was.²¹ Om deze reden lijkt het gebrek aan leiding en de spontaniteit het meest aanwezig bij dit protest. Dit is relevant, omdat in dit onderzoek ook het schijnbare gebrek aan leiderschap of regie onderzocht wordt. De protestactie op zeven januari bestaat uit de bijeenkomst op Place de la République, de 'posts' online op de sociale media en de uitingen tegenover de traditionele media. Ik gebruik hieruit een combinatie van filmpjes en foto's van het protest op Place de la République, de tijdbalken in *De Volkskrant* en *Elsevier* en verdere verslaggeving. Er is voor de overzichten van *De Volkskrant* en *Elsevier* gekozen, omdat deze zeer uitgebreide tijdlijnen bieden. Hieruit wordt zichtbaar wanneer welke informatie in de media bekend werd. Dit geeft aan vanaf wanneer het grote publiek de informatie had over de aanslag.

Het gedrag op de sociale media laat zien wat er omgaat in de online publieke ruimte. Zo werd er een Facebookpagina opgericht om mensen te informeren over de bijeenkomsten omtrent de aanslag op *Charlie Hebdo*. De quotes die afkomstig zijn van Twitter geven de persoonlijke beleving van de aanwezigen weer. Hieruit is bijvoorbeeld op te maken of de betrokkenen de protestactie als spontaan ervoeren. Verder geeft het een beeld weer van een aantal verschillende initiatieven of performances die in het kader van het protest ontstonden. De berichtgeving via de traditionele media geven weer hoe het dominante beeld van het protest geschetst wordt. Dit wordt vaak ondersteund door interviews en quotes vanuit de sociale media.

Vanwege de grote hoeveelheid primair bronnenmateriaal zal het beeld dat ik kan schetsen van het protest onvolledig zijn, niet in de minste plaats omdat ik er niet aanwezig was. Desalniettemin kan een algemeen beeld gevormd worden vanuit de beelden en verhalen die circuleren in de media. Het bronnenmateriaal is geselecteerd op taal, aangezien ik alleen Nederlands en Engels voldoende machtig ben. In eerste instantie heb ik de gebeurtenissen voor en na het protest van zeven januari onderzocht om deze te contextualiseren. Dit is vooral terug te lezen in de tijdlijn. Vervolgens heb ik het primaire bronnenmateriaal van de dag van de aanslag en het protest opgezocht. Daaruit zijn 'posts' en artikelen geselecteerd omdat ze iets zeiden over de beleving en spontaniteit van het protest, of over de verschillende invullingen van het protest. Deze onderwerpen komen voort uit de theorie. Ook is er gekeken naar de 'posts' van de vermoedelijke *reluctant leaders* Joachim Roncin en Thierry Puget van die dag. Ik stuitte op Roncin via twitter, waarna ik in krantenartikelen online op de connectie met Puget kwam. Bevindingen in de primaire bronnen

---

²¹ "Dossier aanslag op Charlie Hebdo," *Volkskrant*.

sturen ook de benadering van deze bronnen. Ik heb gekozen om zowel de traditionele als de sociale media te onderzoeken. Deze twee soorten media vullen elkaar aan, omdat ze een verschillend perspectief bieden. De sociale media geven een persoonlijke ervaring weer, terwijl de traditionele media een overzicht bieden.

Om de eerste deelvraag te beantwoorden zal allereerst de performancetheorie uitgelegd worden aan de hand van Richard Schechner. Verder zal de relatie tussen performance en plaats uiteengezet worden op basis van het begrip *horizon of meaning*. In het eerste hoofdstuk staan het performen voor een publiek, het live aspect, *restored behavior*, *horizon of meaning* en het onderscheid tussen symbolische en instrumentele handelingen centraal. Al deze onderdelen worden gebruikt om aspecten van performance te beschrijven en onderzoeken. Zo wordt het publiek, de *liveness*, de aard van het gedrag binnen de performance, de relatie tussen de performance en de ruimte en de verschillende soorten handelingen belicht. Aan de hand van deze insteek zal ik het eerste deel van de onderzoeksvraag, “hoe kan het protest op Place de la République in reactie op de aanslag op *Charlie Hebdo* begrepen worden als performance” beantwoorden.

In het tweede deel zal ingegaan worden op de rol van de sociale media binnen het protest op Place de la République naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*. Allereerst zal het begrip *choreography of assembly* verder uitgewerkt worden. Vervolgens zal het schijnbare gebrek aan leiderschap in het protest verklaart worden door middel van *reluctant leadership*. Aan de hand van Gerbaudo kan aangetoond worden dat er sprake is van een diffuus leiderschap. De theoretische begrippen helpen bij het begrijpen van de rol van de sociale media binnen het protest. Hierbij gaat het vooral om de leidende functie van de uitingen op de sociale media in het bijeenbrengen van de mensenmassa op Place de la République.

2. Performance

In dit hoofdstuk zal allereerst de performancetheorie uitgelegd worden aan de hand van Richard Schechner, de grondlegger van de *performance studies*. De relatie tussen performance en plaats zal ook uiteengezet worden aan de hand van het begrip *horizon of meaning*. Vervolgens zal de theorie ingezet worden om inzicht te krijgen in het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* op Place de la République. De vraag “**Hoe kan het protest als performance beschouwd worden vanuit de performance studies volgens Richard Schechner's theorie?**” zal aan de hand van de voorgenoemde stappen beantwoord worden. Uit dit hoofdstuk zal blijken hoe het protest op Place de la République als een performance te zien is. Hierbij staan het performen voor een publiek, het live aspect, *restored behavior*, *horizon of meaning* en het onderscheid tussen symbolische en instrumentele handelingen centraal.

2.1 Performance Theorie

In de jaren '60 introduceert Richard Schechner een specifieke opvatting van performance die sindsdien veel navolging heeft gekregen. Performance moet volgens Schechner begrepen worden als “a broad spectrum of entertainments, arts, rituals, politics, economics, and person-to-person interactions”, a tool for creative intervention into the intercultural arena.”²² Volgens de performance theorie kunnen zowel uitingen uit het theater als handelingen uit het dagelijkse leven geanalyseerd worden als performances. Het gaat om het performatieve aspect van een fenomeen, de relatie die het aangaat met het publiek. Schechner ziet performances als “practices, events, and behaviors,” niet als statische objecten of dingen.²³ Het performatieve aspect van bijvoorbeeld een schilderij is de interactie die het heeft met diegene die het bekijkt.²⁴ Schechner stelt dat de kern van de performance studies de belichaamde handeling of ervaring is.²⁵ Vanuit de performance studies wordt ook de

---

²² Shepherd en Wallis, “The Rise of Performance Studies,” 107.

²³ Richard Schechner, “What is Performance Studies?” 2.

²⁴ Shepard en Wallis, “The Rise of Performance Studies,” 104.

²⁵ What is Performance Studies? “Interview with Richard Schechner (2001),” laatst bekeken 1 juni, 2015, <http://scalar.usc.edu/nehvectors/wips/richard-schechner-what-is-performance-studies-2001->.

context onderzocht, omdat deze van invloed is op de relatie die aangegaan wordt met het publiek. Een performance bestaat uit handelingen, interacties met de omgeving en uit de manier waarop het zich verhoudt tot deze omgeving. ²⁶ Deze interactie vindt plaats in het heden. *Liveness* is een belangrijk aspect van performance. In iedere performance wordt er live een relatie met de omgeving gevormd. Elke performance is eenmalig, want geen enkele situatie is gelijk. Een ander aspect van performance is dat deze plaatsvindt met betrekking tot een publiek. Het publiek is/zijn diegene(n) die de performance waarnemen en daarmee een relatie aangaan. “The audience is the dominant element of any performance.”²⁷ Zonder publiek geen performance.

Volgens Schechner zijn performances altijd gebaseerd op *restored behavior*. Dit gedrag bestaat uit “Physical or verbal actions that are not-for-the first time, prepared, or rehearsed. A person may not be aware that she is performing a strip of restored behavior.”²⁸ Sociaal gedrag kan als performance opgevat worden, omdat het bestaat uit *restored behavior*. De sociale handelingen worden begrepen, omdat deze herkend worden van eerdere performances. Geen enkel gedrag is slechts één keer uitgevoerd. Wat dit gedrag een performance maakt is dat het los staat van de dagelijkse gang van zaken, waarbij er meer aandacht op het gedrag wordt gevestigd. Een protestactie is een goed voorbeeld van een performance, omdat het gedrag bedoeld is om de aandacht te trekken. Desondanks zijn alle performances verschillend door de specifieke combinatie van handelingen in relatie tot de context.²⁹ De bouwstenen, de *restored behaviors* zijn dus geoefend en bekend. Hieruit volgt dat bij het onderzoeken van een performance, de handeling zelf, de interactie met,- en relatie tot de verdere context onderzocht moeten worden, dit zijn namelijk de aspecten die een performance vormen. Zo zal er verderop nog dieper ingegaan worden op het ruimtelijke aspect.

De analyse van Schechner dat performances bestaan uit *restored behavior*, kan verbonden worden met de symbolische betekenis van performatieve handelingen. Een stille tocht kan bijvoorbeeld op iemand die niet op de hoogte is overkomen als slechts een wandeling. Een handeling om van punt A naar punt B te komen. Een stille tocht heeft echter ook een symbolische betekenis, die een toeschouwer alleen begrijpt als deze kennis heeft van stille tochten. Er is een onderscheid te maken tussen de verschillende soorten handelingen. Veel handelingen in het dagelijkse leven hebben een instrumentele functie. Ze vervullen een praktische rol (het lopen van A

---

²⁶ Schechner, “What is Performance Studies?” 23.

²⁷ Richard Schechner, “Drama, Script, Theatre, and Performance,” in *Performance Theory*, (Londen: Routledge, 2004) 94.

²⁸ Richard Schechner, “What is Performance?” in *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie (New York & Londen: Routledge, 2006) 29.

²⁹ Shephard, “What is Performance?” 28-30, 35.

naar B). Andere handelingen zoals het houden van een minuut stilte ter nagedachtenis van een ramp hebben een symbolische betekenis.³⁰ Performen betekend onder andere volgens een bepaald plan of scenario handelen.³¹ De handelingen waaruit dit scenario bestaat kunnen instrumenteel en/of symbolisch van aard zijn. Met name het symbolische aspect is in deze relevant. Hoe bewust mensen zijn van hun performativiteit verschilt echter. Onbewuste handelingen kunnen volgens Schechner ook als performance geanalyseerd worden. Symbolische performances zoals een protestactie zijn veelal bewust. Dit komt doordat deze handelingen wel onderdeel zijn van het dagelijkse leven, maar geen onderdeel zijn van de dagelijkse routine of een instrumentele waarde hebben. Hiermee is het meer verwant met performance in de nauwere zin van het woord. Een voorstelling heeft namelijk ook slechts betekenis als een symbolisch construct.

Het protest wordt vaker aangewezen als voorbeeld van performance. Niet alleen Schechner stelt dat protest een vorm van sociaal handelen is, die opgevat kan worden als performance.³² Ook Jan Cohen-Cruz, redacteur van *Radical Street Performance*, stelt dat straat performances vele vormen aan kunnen nemen. Deze hebben vaak als doel “[to] question or re-envision ingrained social arrangements of power.”³³ Socioloog en filosoof Henri Lefebvre schrijft dat “spontaneous theatre” ontstaat op straat, waarbij sociale interactie, verzet en ordeverstoring plaats kunnen vinden.³⁴ Verder sluit schrijver en artiest Tim Etchells hier op aan. Hij stelt dat in de samenkomst van vele mensen in de stad, waar onderhandeling over de publieke ruimte plaatsvindt, een voedzame bodem ontstaat waar performances zich kunnen ontwikkelen.³⁵ Performances blijken een goede vorm voor het bevragen van de status quo, waarbij de straat een geschikt platform is. Sophie Nield schrijft over de relatie tussen de plaats en de performance in relatie tot protest. Ze stelt dat een performance uniek is vanwege de invloed van de plaats en performance op elkaar.³⁶

2.3 Horizon of Meaning

Theaterwetenschapster Sophie Nield schrijft in “Siting the People: Power, Protest and Public Space” uit het boek *Performing Site-Specific Theatre* over de relatie tussen publieke events, die ze

---

³⁰ Shephard, “What is Performance?” 34-6.

³¹ Shephard, “What is Performance?” 42.

³² Schechner, “What is Performance?” 29.

³³ Jen Harvey, “City and performativity: performing the city,” in Jen Harvey & Dan Rebellato, *Theatre & the City*, (Londen: Pallgrave MacMillan, 2009) 61.

³⁴ Harvey, “City and performativity: performing the city” 52.

³⁵ Tim Etchells, “Foreword,” in *Theatre & the City*, door Jen Harvey & Dan Rebellato (Londen: Pallgrave MacMillan, 2009) XIV.

³⁶ Nield, “Siting the People,” 219-32.

analyseert als performances, en de ruimte waarin deze plaatsvinden. De plek waar een performance gehouden wordt heeft invloed op de betekenis en vorm van de performance. De plaats heeft een (historische) waarde die meeweegt in het event. Nield is geïnteresseerd in de manier waarop

different types of spatial arrangements affect our understanding of and relationships with performance: specifically, the particularities of place and its capacity to recontextualize performance, just as performance can reformulate how we perceive and experience space and place.³⁷

Ze formuleert het begrip *horizon of meaning* om de relatie tussen plaats en performance te duiden. Nield gaat dieper in op de interactie tussen plaats en performance dan andere veelgebruikte theorieën. Ze baseert zich op Henri Lefebvre, wanneer ze stelt dat de ruimte gevormd wordt door de activiteiten die er plaatsvinden, maar dat het ook de activiteiten zelf vormt. Verder staat een ruimte niet alle activiteiten of performances toe.³⁸ Dit betekent dat zowel plaats als ruimte zich niet dusdanig ver kunnen aanpassen dat de ruimte en de performance altijd bij elkaar kunnen komen. Een plaats kan een (beperkte) veelvoud aan betekenissen hebben, waarbij de hiërarchie tussen deze betekenissen wisselt naar gelang de performance. Deze veelvoud aan betekenissen en de wisselende hiërarchie hiertussen, vormt volgens Nield een *horizon of meaning*. Het begrip is gebaseerd op Henri Lefebvre's denken over de productie van ruimte. Hij stelt dat de sociale ruimte niet een neutrale leegte is, maar een *social morphology*. De ruimte wordt dus sociaal gevormd. Er is sprake van een wederkerige relatie tussen de ruimte en de activiteiten die er plaats vinden en vonden. Hij schrijft dat “any activity developed over (historical) time engenders (produces) a space, and can only attain practical “reality” or concrete existence within that space.”³⁹ Nield gaat er van uit dat ruimte en performance elkaar beïnvloeden. Hierbij laat een ruimte niet elke handeling toe en dat vormt de performance. Omgekeerd beïnvloedt de handeling ook de ruimte.

Jekaterina Lavrinec (gespecialiseerd in *urban studies*,) onderzoekt de betekenisconstructie van de publieke ruimte door middel van performances. Ze gebruikt hiervoor choreografie als een metafoer om de interconnecties tussen lichaam en ruimte te duiden. Ze stelt “bodily experience is embedded in urban space and could be used as a “tool” for an active re-interpretation of public places by inventing an alternative way of using them [...]”⁴⁰ Ze baseert zich op M. Merleau Ponty.

---

³⁷ Joanne Tompkins, “The 'Place' and Practice of Site-Specific Theatre and Performance,” in *Performing Site-Specific Theatre*, door Joanne Tompkins en Anna Birch (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012) 1.

³⁸ Nield, “Siting the People,” 223.

³⁹ Nield, “Siting the People,” 223.

⁴⁰ Jekaterina Lavrinec, “Revitalization of public space,” 72.

By considering the body in movement, we can see better how it inhabits space (and more-over, time), because movement is not limited to submitting passively, it actively assumes them, it takes them up in their basic significance which is obscured in the commonplaceness of established situations.⁴¹

Dit sluit aan bij Nield. Beiden gaan uit van een wederzijdse beïnvloeding van plaats en performance. *Door de gewenning aan de aanwezigheid van de plaats wordt hier vaak niet bij stil gestaan.* Nield beziet het vanuit de performance en Lavrinec vanuit de ruimte. Wanneer er een performance plaats vindt, dan wordt de (publieke) ruimte opnieuw geïnterpreteerd. Er wordt een nieuwe betekenislaag geconstrueerd. De betekenis van de publieke ruimte moet constant opnieuw geperformed worden, het is niet een statisch begrip.

2.2 Protestactie *Charlie Hebdo*

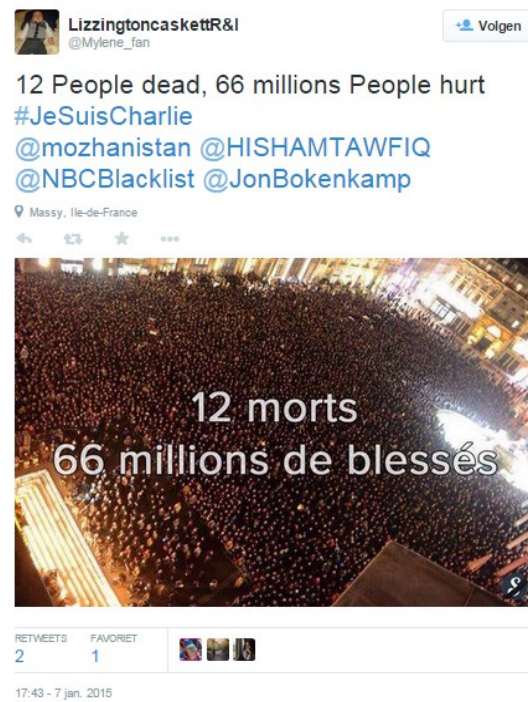
Het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* is zinvol om als performance te beschouwen, omdat het de mogelijkheid biedt om de relaties die de performers aangaan met de ruimte en de buitenwereld te analyseren. Belangrijke kenmerken van het protest als performance zijn het live performen voor een publiek, het *restored behavior* en de symbolische handelingen. De protestactie op zeven januari bestaat uit de bijeenkomst op Place de la République, de 'posts' online op de sociale media en de uitingen tegenover de traditionele media. We kunnen dit protest in navolging van Schechner als performance zien. De live bijeenkomst vond plaats op het plein, waarbij er geprotesteerd werd voor een publiek dat gedeeltelijk live was. Dit publiek was aanwezig op het plein, bekeek de beelden op het internet of de televisie, of beluisterde de verslaggeving via de radio. Via deze wegen wordt een groot en divers publiek aangesproken. Ook het soort boodschap dat gecommuniceerd wordt verschilt. Een interview voor nationale televisie levert hele andere reacties op dan een gesprek met een vreemde op straat. Buiten de invloed van het gekozen platform op de informatie die overgebracht wordt, verschillen ook de beweegredenen om te gaan protesteren. De redenen om te verzamelen zijn niet instrumenteel. Het protest is symbolisch van aard. Zo komen mensen bijeen om de nabestaanden te steunen, of om het Frans nationalisme te vertegenwoordigen,

---

⁴¹ Ibidem.

anderen willen een vuist maken voor de vrijheid van meningsuiting. Er zou dus betoogt kunnen worden dat er sprake is van een veelvoud aan performances op het plein die namiddag en avond.

Place de la République vulde zich op zeven januari met mensen, omdat ze uiting wilde geven aan hun frustraties, angsten en betrokkenheid naar de buitenwereld. Dit is bijvoorbeeld terug te lezen en te zien in de verslaggeving in de sociale media en op het nieuws. Zo blijkt uit de tweet van LizzingtoncasketR&I dat ze het gevoel heeft dat door de aanslag alle inwoners van Frankrijk (66 miljoen mensen) aangedaan zijn.⁴² De afbeelding is een foto van Place de la République waar mensen bij elkaar komen om te protesteren en de aanslag te verwerken. Het gevoel van nationale verbondenheid komt uit haar tweet naar voren. De quote uit de *Independent* geeft inzicht in de manieren waarop mensen uiting gaven aan het protest.

Afbeelding 1: LizzingtoncasketR&I

Thousands of people have flooded Paris' Place de la Republique in a vigil to pay tribute to the victims of the attack on satirical magazine Charlie Hebdo. Journalists held up their press cards as members of the public silently raised pens in the air in a poignant symbol against what is being seen as an attack on freedom of speech.

The phrase "je suis Charlie" ("I am Charlie") has become a rallying call for people expressing solidarity with the victims around the world, with many Paris protesters wearing the slogan on stickers and painting it on giant placards. The mood was said to be sombre but defiant, with groups of friends quietly talking and comforting each other, trying to come to terms with the day's horrifying events.

⁴³

⁴² LizzingtoncasketR&I, Twitterpost, 7 januari, 2015, 17:48, https://twitter.com/Mylene_fan/status/553004110828826624/photo/1.

⁴³ Lizzie Dearden, "Charlie Hebdo attack: Thousands join vigils in Paris, London, Berlin and around the world," *Independent*, 7 januari, 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/charlie-hebdo-attack-thousands-join-vigils-in-paris-london-and-around-the-world-9963618.html>.

De tekst uit de *Independent* geeft een aantal van de performances weer die tijdens het protest opgevoerd zijn. Zo wordt er geschreven over het omhoog houden van perskaarten als een symbool voor de vrijheid van meningsuiting. Ook het uitspreken en dragen van de leus “Je suis Charlie” om solidariteit uit te drukken met de slachtoffers wordt behandeld. De performers communiceerde met het publiek door middel van scanderen, aanplakbiljetten, stickers en het omhooghouden van perskaarten.

De *liveness* van de performance is een belangrijk aspect. Deze *liveness* kan volgens Richard Schechner en Phillip Auslander zowel direct als gemedieerd zijn.⁴⁴ Dit betekent dat zowel op het plein als via de media het live aspect van de performance meeweegt. Ongeacht of de boodschap ook live ontvangen wordt is het live aspect significant. Binnen de performance theorie is namelijk het moment dat de relatie ontstaat tussen performer en publiek van belang. Het kan dus zijn dat een 'post' al een tijd online staat, voordat het een relatie aangaat en een performance begint. Deze performance bestaat uit hetgeen wat getoond wordt in de 'post' aan het publiek, op het moment dat het publiek zich (online) aandient. Deze uiting bestaat uit *restored behavior* en vormt een symbolische betekenis.⁴⁵ Het gedrag “as behaved” wordt onderzocht. Dit betekent dat het moment waarop er een relatie tussen performer en publiek ontstaat onderzocht wordt.⁴⁶ Op het internet is dit dus ieder moment dat een uiting online een relatie aangaat met een publiek, ongeacht wanneer die gecreëerd is.

De handelingen van de performers op het plein zijn voorbeelden van *restored behavior*. Allemaal in de basis niet uniek, maar in de combinatie van factoren wel degelijk uniek. Wij snappen bijvoorbeeld een opgeheven pen als een teken voor vrijheid van meningsuiting. Zo herleidt Libby Nelson in een artikel waarin uitleg over de aanslag en het protest gegeven wordt het teken naar de uitdrukking “de pen is machtiger dan het zwaard”.⁴⁷ Ze stelt dat het laat zien dat het werk van *Charlie Hebdo* doorleeft en niet te stoppen is. De vrijheid van meningsuiting kan niet afgenomen worden. *Restored behavior* bestaat niet uit een nieuwe handeling, waardoor de buitenwereld snapt wat er mee overgebracht/geperformed wordt. Zowel de leus “Je suis Charlie,” als het gebruik om te verzamelen op een belangrijk punt in een stad om te protesteren, zijn hier voorbeelden van. De leus “Je Suis Charlie” kan herleid worden naar meerdere voorbeelden waarbij een zelfde soort zin

---

⁴⁴ Richard Schechner, “Performativity,” in *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie (New York & Londen: Routledge, 2006) 167-8.

⁴⁵ Paolo Gerbaudo, “Friendly' Reunions,” 43.

⁴⁶ Schechner, “Performativity,” 167-8.

⁴⁷ Libby Nelson, “What is “Je Suis Charlie,” and why are people holding up pens?” *Vox*, 9 januari, 2015, <http://www.vox.com/cards/charlie-hebdo-attack/je-suis-charlie-pens-rallies>.

gebruikt wordt. Bij het protest naar aanleiding van de moord op Michael Brown, werd bijvoorbeeld de zin "I am Michael Brown" gebruikt.⁴⁸ Reageren naar aanleiding van een aanslag of een ander schokkende gebeurtenis met een zin in een "Ik ben ..." -vorm om zich te liëren aan de slachtoffers is een vaker terugkomend fenomeen.

Tot slot de relatie tussen de plaats (Place de la République) en de performance. De betekenis van de plaats wordt gevormd door de performances, maar ook de performances worden gevormd worden door de specifieke plek. In het geval van Place de la République heeft het plein een belangrijke rol gespeeld in het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*. Ondanks dat het monument en het plein volgens sommigen weinig aandacht meer krijgt, is het niet geheel verrassend dat juist dit plein en monument gekozen zijn als plaats van protest.⁴⁹ Place de la République heeft al vele protesten gekend. Het plein is een symbool voor de Franse nationaliteit geworden.⁵⁰ Ook ligt het dicht bij het hoofdkantoor van *Charlie Hebdo*, waar de aanslag eerder die dag plaatsvond. Het plein wordt geassocieerd met de Franse nationaliteit, zo ook het protest. Het plein werd de plek voor de vrijheid van meningsuiting en de plaats waar mensen verzamelden om tegen terrorisme te protesteren. Verder was het een plek waar mensen verzamelden om elkaar en de families van de slachtoffers te steunen. De sfeer was soms provocerend, maar er was ook plaats voor rouw en herdenking. De momenten van stilte werden afgewisseld met leuzen en zang.⁵¹ Place de la République staat meerdere interpretaties toe, mensen kwamen bijeen met verschillende invullingen van "Je suis Charlie." Voor sommigen was de nadruk op Frans nationalisme die het plein vertegenwoordigt van belang. De twee tweets hieronder hebben een duidelijke nationalistische insteek.

---

⁴⁸ Damien Gayle, "#JeSuisCharlie sweeps Twitter as Internet users rush to show solidarity with French satirical news magazine after massacre," *DailyMail*, 7 januari, 2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2900720/JeSuisCharlie-sweeps-Twitter-Internet-users-rush-solidarity-French-satirical-news-magazine-massacre.html#ixzz3UU7SxWkt>.

⁴⁹ Emile Shahidi, "Soundpellegrino," laatst bekeken 24 maart, 2015, <https://instagram.com/p/xkRTfrk5UT/>.

⁵⁰ Ian Germani, "Taking Possession of Marianne: The Place de la République as Political Battleground," *Canadian Journal of History* 45, (2010): 299-333.

⁵¹ Gayle, "#JeSuisCharlie sweeps Twitter."

Afbeelding 2: Jamie Boren

Afbeelding 3: Ben Cramer

Jamie Boren schrijft dat ze erg trots is op haar Franse nationaliteit als ze kijkt naar de grote verzameling van mensen die bijeen zijn gekomen om te herdenken.⁵² De afbeelding die Ben Cramer 'post' geeft duidelijk de Franse nationaliteit weer met de Franse vlag en de beeltenis van Marianne, dezelfde beeltenis als die van het bronzen monument op Place de la République.⁵³ Deze nationalistische symbolen zijn in de afbeelding gecombineerd met het omhooghouden van een potlood als teken voor de vrijheid van meningsuiting en de leus “Je suis Charlie”. Dat meerdere symbolen of identiteiten gelijktijdig kunnen bestaan blijkt wel uit de Amerikaanse vlag op de achtergrond van Cramer's profielfoto. De post hieronder van Natalia Martinez gaat niet zozeer om nationalisme, maar richt zich op de slachtoffers.⁵⁴ Ze creëerde een gedenkplek op de stoep van Place de la République voor de slachtoffers van de aanslag.⁵⁵ Ook de foto van Nick Garnett is een soort van gedenkplaats.⁵⁶ De 'tree of freedom' herdenkt de vrijheid van meningsuiting en geeft iedereen de kans om iets op een papiertje te schrijven en zo onderdeel te worden van de performance.

Het plein is dus een plek waar de Franse trots en nationaliteit bevestigd wordt, maar ook de

⁵² Jamie Boren, Twitterpost, 7 januari, 2015, 13:37, <https://twitter.com/jamieboren/status/552942184442654720/photo/1>.

⁵³ Ben Cramer, Twitterpost, 7 januari, 2015, 13:22, <https://twitter.com/meandjerrys/status/552938282003492865/photo/1>.

⁵⁴ Natalia Martinez, Twitterpost, 7 januari, 2015, 12:53, <https://twitter.com/nataliamartiz/status/552931138592079872>.

⁵⁵ Natalia Martinez, “NataliaMartiz,” laatst bekeken 3 maart, 2015, <https://instagram.com/p/xkRq8txFpr/>.

⁵⁶ Nick Garnett, Twitterpost, 7 januari, 2015, 21:42, <https://twitter.com/nicholasgarnett/status/553064247593537536>.

plaats waar de slachtoffers herdacht worden. Verder wordt er de aandacht gevraagd voor de vrijheid, waar de 'tree of freedom' op Place de la République een voorbeeld van is. Deze betekenissen bestaan allemaal naast elkaar op hetzelfde plein, waarbij de relevantie van het monument in meer of mindere mate een rol speelt. De ruimte van het plein laat toe dat er veel mensen verzamelden, maar ook dat er bijvoorbeeld kleine gedenkplaatsen ontstonden op straat, of dat een boom verheven werd tot de boom van de vrijheid. Deze verschillende performances worden door de mogelijkheden van de ruimte gevormd, maar ze vormen ook de betekenis van het plein. Zonder deze en andere performances zou Place de la République nooit symbool zijn voor de vrijheid van meningsuiting, de Franse nationaliteit of het herdenken van de slachtoffers. Er bestaat omtrent het plein een *horizon of meaning*, waarbij verschillende betekenissen naast elkaar kunnen bestaan. Het plein en de performance beïnvloedde elkaar wederzijds. Voor mensen die naar het plein kwamen met een nationalistische insteek was de betekenis van het monument meer van belang dan voor diegenen die bijvoorbeeld voor de vrijheid van meningsuiting kwamen. Het plein heeft een nieuwe betekenislaag gekregen door de performances op zeven januari en de protestacties en ceremonies die daarop volgden. Het plein zal hierdoor wellicht minder onopgemerkt blijven.

Afbeelding 4: Natalia Martinez

Afbeelding 5: Nick Garnett

Wat het protest als performance een eenmalige gebeurtenis maakt is de samenkomst van mensen in de publieke ruimte die een symbolische betekenis construeren. Dit gebeurt in relatie tot een publiek en de ruimte, waarbij een boodschap gecommuniceerd wordt. Bij het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* dragen zowel de sociale media als Place de la République bij aan het organiseren van mensen en het communiceren van hun boodschap. Met hun vele beweegredenen voor het verzamelen om te protesteren, gaan de mensen de straat op om zich te uiten over de aanslag. Dit protest verschilt met de traditionele protesten door het gebrek aan duidelijk leiderschap en een vastomlijnde visie. Het plein was gevuld met meerdere performances en verschillende betekenissen die spontaan ontstaan lijken te zijn.

3. Social Media

Aangezien er in een performance sprake moet zijn van een relatie tussen performers en publiek is er altijd sprake van communicatie. Met de komst van de sociale media kan er snel een groot publiek bereikt worden. De communicatie wordt meer en meer gemedieerd. De schaal van het protest rond de aanslag op *Charlie Hebdo* laat zien dat de sociale media een platform biedt om performances te organiseren, waarmee meer mensen bereikt kunnen worden om zich te organiseren in de publieke ruimte.⁵⁷ In dit hoofdstuk zal er ingegaan worden op het sociale media aspect van het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* op Place de la République. Allereerst zal het begrip *choreography of assembly* verder uitgewerkt worden. Dit begrip biedt een interessant perspectief op de casus, waar verder op ingegaan zal worden. Daarna zal het gebrek aan leiderschap onderzocht worden. De vraag die hier centraal zal staan is **“Hoe dragen de sociale media bij aan het vormen van het protest als performance wanneer er gekeken wordt naar de regie?”** Uit dit hoofdstuk zal blijken dat de performance van het protest mede op gang gekomen is met behulp van de sociale media. Op het eerste gezicht lijkt het protest spontaan te zijn ontstaan. Er is echter wel degelijk sprake van een vorm van leiderschap en online regie. Het begrip *choreography of assembly* is zinvol om in te zetten om dit nader te bestuderen.

3.1 *Choreography of Assembly*

Het begrip *choreography of assembly* is afkomstig van Dr. Paolo Gerbaudo, uit zijn boek *Tweets and the Streets*. Zoals al eerder aangegeven is er bij performance sprake van een zekere mate van regie. Met het begrip *choreography of assembly* kan dit aspect van de protesten verder uitgediept worden. Paolo Gerbaudo is een sociaal wetenschapper, hij heeft zich gespecialiseerd in de digitale cultuur. In zijn boek onderzoekt hij de manieren waarop sociale media gebruikt worden als een middel om mensen te mobiliseren in protestacties. De sociale media zijn een relatief jong begrip. In de beginjaren bliezen theoretici zoals Henri Jenkins de loftrumpet over de sociale media. Deze

---

⁵⁷ Jen Harvey, *Theatre & the City*, (Londen: Pallgrave MacMillan, 2009) 55-6.

zouden zorgen voor een gelijkwaardige situatie waarbij er niet langer top-down door de instituties veranderingen doorgevoerd worden, maar waarbij individuen hun stem kunnen laten klinken.⁵⁸ In het discours over de invloed van sociale media op de hedendaagse samenleving, en dan met name op het activisme, wordt er veelal uitgegaan van het idee van horizontalisme. Dit houdt in dat het internet zorgt voor de mogelijkheid tot interactie, waarbij er geen centrale controle of coördinatie nodig is. Het individu krijgt hierdoor meer vrijheid.⁵⁹ Het horizontalisme is gebaseerd op de netwerktheorie van socioloog Manuel Castells en gaat uit van een anarchistisch ideaal.⁶⁰ Deze houding gaat er aan voorbij dat het proces tot stand komt door middel van leiders en volgers. Binnen dit proces moet er iets gemeenschappelijks zijn dat de mensen bij elkaar brengt en houdt. Met name door het gebruik van de sociale media zijn de connecties die gelegd kunnen worden eindeloos. Dit houdt in dat de connecties die gevormd worden niet op basis van toeval ontstaan, maar zijn gebaseerd op overeenkomstigheid.⁶¹ (Het heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat er vele subculturen hebben kunnen ontstaan en groeien.) Verder wordt er door de focus op individualisme en het netwerk, de kracht van de massa en het belang van de fysieke ruimte waar de massa's bij elkaar komen volgens Paolo Gerbaudo genegeerd. Deze aspecten zijn volgens hem cruciaal binnen protestacties. Hij vergelijkt het gebrek aan aandacht voor ruimte en massa met bijen zonder korf. Deze kunnen ver uitvliegen, maar zijn stuurloos zonder centraal punt waar de massa verzamelt.⁶² Het is als een performance zonder regie.

Gerbaudo definieert de *choreography of assembly* als “a process of symbolic construction of public space which facilitates and guides the physical assembling of a highly dispersed and individualised constituency.” Het begrip behelst volgens Gerbaudo niet alleen het gemedieerde karakter van het mobilisatieproces, dat zowel symbolische als organisatorische waarde heeft. Maar het bestaat ook uit indirect, diffuus leiderschap dat vorm geeft aan een protest.⁶³ De *choreography of assembly* wordt gevormd door *reluctant leadership*, dat zich op de sociale media manifesteert.⁶⁴ Gerbaudo stelt dat het mobilisatieproces van mensen online in de fysieke ruimte gezien kan worden als

[...] *a performative act of gathering or assembling which spatially re-composes together in a temporary unity what was previously torn apart, and which in so doing*

⁵⁸ Gerbaudo, “Friendly’ Reunion.” 22.

⁵⁹ Gerbaudo, “Friendly’ Reunions,” 19.

⁶⁰ Gerbaudo, “Friendly’ Reunions.” 22-3.

⁶¹ Gerbaudo, “Friendly’ Reunions.” 19-21.

⁶² Gerbaudo, “Friendly’ Reunions,” 29.

⁶³ Gerbaudo, “Friendly’ Reunion,” 43.

⁶⁴ Gerbaudo, “Introduction.” 5.

*creates public space as a form of collective and emplaced experience.*⁶⁵

Hiermee doelt hij op het tijdelijk samenbrengen in de ruimte van een groep mensen die ver van elkaar verspreid waren. Dit maakt een dergelijke bijeenkomst een collectieve en plaatsgebonden ervaring, waarbij een publieke ruimte gecreëerd wordt die vrij toegankelijk is. Hij noemt het vormen van deze publieke ruimte in navolging van politiek filosoof Hannah Arendt een '*performative act*'.⁶⁶ De mobilisatie in de fysieke ruimte is een performatieve handeling, omdat deze live geconstrueerd wordt. Anders dan het werk wat met onze handen verricht wordt, zoals het schilderen van een deur, blijft een performance niet bestaan op het moment dat de performers weer uit elkaar gaan.⁶⁷ Dit wil overigens niet zeggen dat de invloed van een protest vervliegt op het moment dat de performance stopt.

Tijdens de mobilisatie is er volgens Gerbaudo sprake van symbolische en organisatorische mediatie tussen de performers die onderdeel zijn van het protest. Met behulp van de sociale media kan er gezorgd worden voor een identiteit en emotionele motivatie. Verder geeft het samenhang aan het (fysieke) protest. Op de online platforms worden symbolische community's gevormd van mensen die ruimtelijk van elkaar verwijderd zijn, maar dezelfde interesses delen. Via deze platforms kunnen ook de plaats, tijd en duur van het protest gecommuniceerd worden. De sociale media creëren niet een losstaande ruimte online, maar zijn verbonden aan de fysieke ruimte. Met de sociale media kunnen protesten samengesteld worden, zonder dat één persoon de leiding neemt. Er is dus sprake van een diffuus leiderschap. Gerbaudo noemt dit *reluctant leadership*. Hij vergelijkt het met dans, waarbij een choreograaf niet te zien is in de dans, hetzelfde geldt voor de leiders van protest.⁶⁸ Het leiderschap is indirect, waardoor er veel ruimte over gelaten wordt voor creativiteit en individualisme. *Reluctant leadership* werkt via consensus in plaats van commando. Dit houdt in dat het leiderschap niet vorm krijgt via orders en machtsvertoon, maar via overeenstemming. Door berichten 'te posten' op de sociale media worden er voorstellen gedaan.⁶⁹

Deze voorstellen zijn open voor interpretatie, waardoor veel mensen zich ermee kunnen vereenzelvigen. De nadruk ligt hierbij niet zozeer op ideologie, zoals dat in traditionele protesten wel het geval is, er is meer sprake van '*protest affinity*'.⁷⁰ Verder stelt Gerbaudo dat het informele flexibele karakter en de *flow* van de sociale media het kan doen voorkomen alsof de protesten

⁶⁵ Gerbaudo, "Friendly' Reunions," 39.

⁶⁶ Gerbaudo, "Friendly' Reunions," 38.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Gerbaudo, "Friendly' Reunions," 40.

⁶⁹ Gerbaudo, "Friendly' Reunions," 44.

⁷⁰ Paolo Gerbaudo, "'We are not on Facebook, we are on the streets!': The Harvesting of Indignation," in *Tweets and the Street, Social Media and Contemporary Activism*, (Londen: Pluto Press, 2012) 85.

spontaan ontstaan. Het verschil tussen communicatie en organisatie is lastig te maken. Hierdoor wordt er overhaast geconcludeerd dat er geen sprake is van leiderschap of organisatie. Een boodschap kan een dusdanig sterke emotie oproepen, dat er wel degelijk tot organiseren aangezet wordt.⁷¹

3.2 #JeSuisCharlie

Het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo* is op gang gekomen door het gebruik van de sociale media. Deze zorgen voor een *choreography of assembly*. Dit houdt in dat er op het internet meerdere voorstellen gedaan worden. Sommigen hiervan worden overgenomen, ze creëren een symbolische ruimte en zorgen ervoor dat de praktische organisatorische aspecten van het protest gecommuniceerd worden. Dit proces wordt geleid door *reluctant leaders* en vormt de regie van het protest als performance. Een voorbeeld van een succesvol voorstel is de leus “Je suis Charlie” die op vele plaatsen in verschillende vormen terugkwam. Deze zin werd een symbool voor het protest en de vrijheid van meningsuiting. Het internet kan mensen met heel verschillende achtergronden verbinden, zoals terug te lezen is in de 'post' op Instagram van Emile Shahidi.⁷² Verder functioneerde de sociale media als een plaats waar zaken van meer praktische aard geregeld konden worden, zoals de distributie van badges.⁷³

#JeSuisCharlie — Despite so many sickening thoughts and sentiments today, feeling more unified than ever amongst thousands and thousands, from unpoliticized folk to students and activists, old leftists, journalists, teachers, artists, unions and people from pretty much all walks of life, around a monument you rarely see on pictures of Paris: la Statue de la République. A giant collective murmur regularly broken by slogans coming from the center of the Place and chants by voices young and old, including—I have to say this—a specific Middle-Eastern accent I was so moved by and identifying with I couldn't turn my head for minutes after that. Some very ugly times are ahead of us but here's a fraction of how many will fight them, shouldered by more thousands and thousands like those in similar pictures coming today from so many capitals and cities all over the world. Fuck.
—Emile Shahidi⁷⁴

⁷¹ Paolo Gerbaudo, “Follow me, but don't ask me to lead you! Liquid Organising and Choreographic Leadership,” in *Tweets and the Street, Social Media and Contemporary Activism*, (Londen: Pluto Press, 2012) 138-9.

⁷² Emile Shahidi, “Soundpellegrino,” laatst bekeken 24 maart, 2015, <https://instagram.com/p/xkRTfrk5UT/>.

⁷³ Gregory Saccomani, Twitterpost, 7 januari, 2015, 13:58, <https://twitter.com/GregSacco75/status/552947415352082434/photo/1>.

⁷⁴ Emile Shahidi, “Soundpellegrino,” laatst bekeken 24 maart, 2015, <https://instagram.com/p/xkRTfrk5UT/>.

Ook andere media zoals Facebook, Google en verschillende nieuwe applicaties dragen bij aan de *choreography of assembly*. Zo is er een Facebook groep opgericht 'ter ondersteuning van Charlie Hebdo', om de mensen over de hele wereld te informeren over de bijeenkomsten, de “good gatherings of peace-lovers”.⁷⁵ Binnen een paar uur had de groep al meer dan 80.000 mensen aangetrokken. Google Frankrijk en Google Verenigd Koninkrijk eerde de slachtoffers van de aanval door een zwart lintje toe te voegen aan de webpagina's.⁷⁶ Verder werden applicaties ontwikkeld en ingezet voor community-vorming en het organiseren van de protestacties. Een voorbeeld hiervan is de

Afbeelding 6: Gregory Saccmani

gratis app van het persbureau Nice-Matin. Deze applicatie werd binnen een uur goedgekeurd door de app-store(, wat normaal tien dagen duurt). De 'Je Suis Charlie' app zorgt ervoor dat de gebruiker kan zien waar andere 'Charlies' zich bevinden. Ook kan de gebruiker zijn of haar eigen locatie doorgeven.⁷⁷ Verder mag de invloed van de traditionele media niet uitgevlakt worden. Doordat zowel kranten, televisieprogramma's als radiozenders verslag deden van de aanslag op *Charlie Hebdo* en de nasleep hiervan, werd een groot publiek bereikt. Dit heeft ongetwijfeld bijgedragen aan de grote en snelle opkomst op Place de la République.

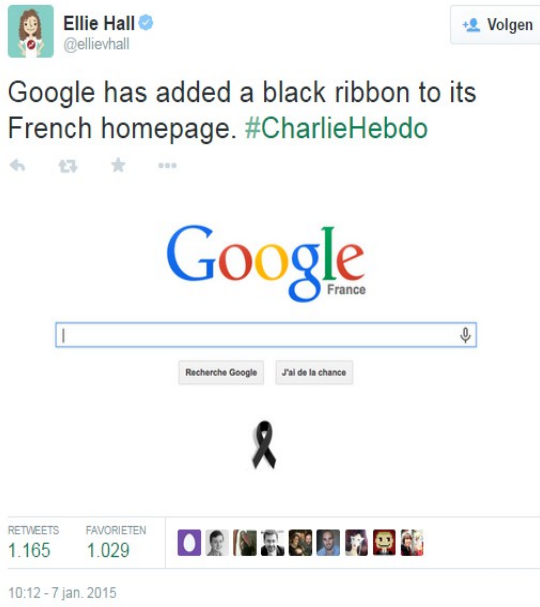
⁷⁵ Gayle, “#JeSuisCharlie sweeps Twitter.”

⁷⁶ Heather Saul, “Google pays tribute to Charlie Hebdo attack victims with black ribbon on homepage,” *Independent*, 9 januari, 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/google-pays-tribute-to-charlie-hebdo-attack-victims-with-black-ribbon-on-homepage-9966794.html>.

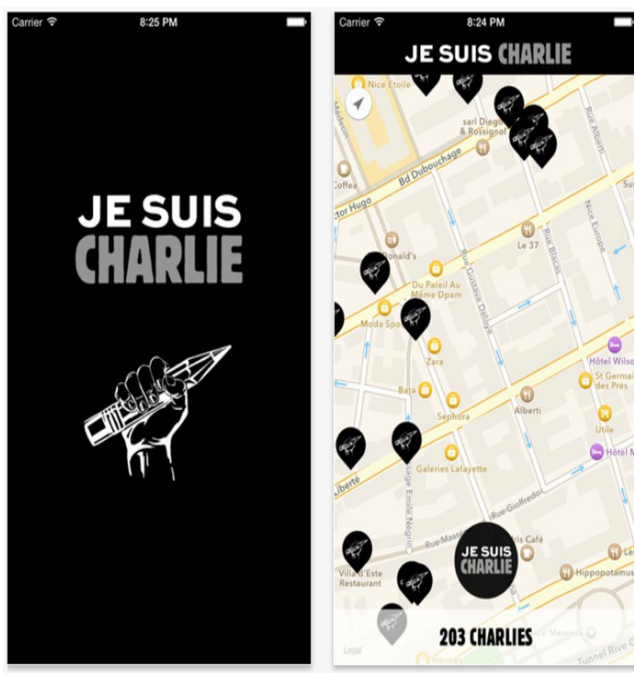
⁷⁷ Ben Lovejoy, “French app to show support for Je Suis Charlie campaign approved in on hour after contacting Tim Cook,” *9to5mac*, 12 januari, 2015 <http://9to5mac.com/2015/01/12/je-suis-charlie-app/>.

Afbeelding 7: Facebook Community "Je Suis Charlie"

Afbeelding 8: Ellie Hall

Afbeelding 9: Schermafbeeldingen Je suis Charlie App

De media zorgen voor '*symbolic assemblages*' die kunnen leiden tot fysieke bijeenkomsten.⁷⁸ Deze symbolische assemblages zijn gestoeld op de emotionele lading van het onderwerp. Ze dragen bij aan de constructie van een community. Hier kunnen velen mensen met verschillende achtergronden en beweegredenen zich aan relateren, waardoor veel mensen zich geroepen voelen om te gaan protesteren.⁷⁹ De *choreography of assembly* van het protest op Place de la République van zeven januari, kon onder andere zo snel op gang komen door de uitvoerige berichtgeving in de media. Dit hielp mee in het construeren van gemeenschaps-gevoel en het versterken van de emotionele drijfveer om te gaan protesteren in de fysieke ruimte. Het leidde ertoe dat het publiek en de performers bij elkaar kwamen.

3.3 Volgen zonder Leiderschap

Een ander kenmerk van een *choreography of assembly* is dat er een discours opgebouwd wordt omtrent de spontaniteit van het protest. Dit is ook het geval bij het protest naar aanleiding van *Charlie Hebdo*. Dit heeft te maken met het idee van horizontalisme. Binnen het horizontalisme wordt er van uitgegaan dat iedereen gelijk is op het internet, waarbij er geen controle meer nodig is van bovenaf. Vanuit deze gedachtegang ontstaat het inzicht dat de protesten spontaan zouden zijn ontstaan, wat impliceert dat er geen sprake was van leiderschap of regie. Dit is terug te zien in de media over het protest op Place de la République. Er werd meerdere malen de nadruk gelegd op het spontane karakter van het protest. Zo schreef Patricia Tsouros “Wonderful show of solidarity with large spontaneous protest.”⁸⁰ Maar ook de titel van een artikel in de *Telegraph* wijst het spontane karakter aan, “Paris Charlie Hebdo Attack: Spontaneous rallies of defiance sweep France.”⁸¹ Een aantal aanwezigen op het plein benoemden de spontaniteit tegen een journalist van *LeMonde*. Zo citeerde hij “I’m proud to see all the people who have spontaneously come here to be together. The message is clear - the murderers will not win.”⁸² De performers van het protest voelden grote vrijheid en saamhorigheid tijdens het protesteren. Doordat de regie bestond uit voorstellen die door meerdere personen werden gedaan werd het protest als 'spontaan' beleefd. Er was sprake van een soort *crowd sourcing* van regie.

⁷⁸ Gerbaudo, “‘Friendly’ Reunions,” 40-1.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Patricia Tsouros, Twitterpost, 7 januari, 2015, 12:10, <https://twitter.com/PTsouros/status/552922575161286657>.

⁸¹ Harriet Alexander, “Paris Charlie Hebdo Attack: Spontaneous rallies of defiance sweep France,” *Telegraph*, 7 januari, 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331726/Paris-Charlie-Hebdo-Attack-Spontaneous-rallies-of-defiance-sweep-France.html>.

⁸² Dearden, “Charlie Hebdo attack.”

Afbeelding 10: Patricia Tsouros

Afbeelding 11: Joachim Roncin

De leus “Je suis Charlie” wordt gezien als *rallying call*.⁸³ De zin en de afbeelding zijn bedacht door Joachim Roncin.⁸⁴ Thierry Puget creëerde de hashtag, waarna de leus door velen overgenomen werd. Zowel Roncin als Puget zien zichzelf niet als leiders. Geen van beiden had de regie in handen, de slogan drukte het gevoel van onmacht uit.⁸⁵ Het doel was om dit idee te delen, wat meer dan 2,1 miljoen keer gebeurde voor half acht 's avonds.⁸⁶ De afbeelding werd op winkelruiten en t-shirts gedrukt en getoond door de traditionele media. Deze *rallying call* was wijd verspreid, dit kan als reden aangewezen worden voor de massale opkomst op Place de La République. Zowel Roncin als Puget kunnen gezien worden als *reluctant leaders*, dit zijn volgens Gerbaudo

[...] leaders who, subscribing to the ideology of horizontalism, do not want to be seen as leaders in the first place but whose scene-setting and scripting work has been decisive in bringing a degree of coherence to people’s spontaneous and creative participation in the protest movements.⁸⁷

⁸³ Dearden, “Charlie Hebdo attack.”

⁸⁴ Provost, “The Man Behind.”

⁸⁵ Peter Zantingh, “#JeSuisCharlie werd dé leus na de aanslag. Maar wie begon ermee?” *NRC*, 9 januari, 2015, <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/01/09/dit-werd-de-leus-als-reactie-op-de-aanslag-maar-wie-begon-ermee/>.

⁸⁶ Reverb, “#JeSuisCHARlie,” laatst bekeken 15 maart, 2015, <http://reverb.guru/view/891764332080719980>.

⁸⁷ Gerbaudo, “Introduction.” 13.

Uit deze quote blijkt dat *reluctant leaders* van invloed zijn op het verloop van het protest, maar niet als leiders gezien willen worden. Ze vormen het script. Dit moet niet te letterlijk opgevat worden. Het 'script' is erg open voor interpretatie. Het bestaat uit de online voorstellen die gevolgd worden, zoals de suggestie om te verzamelen op Place de la République. Door het open karakter van het script is er ruimte voor creatieve invulling. Dit kenmerk leidt ertoe dat veel mensen de protesten als spontaan ervaren. Er is geen sprake van strikt leiderschap of regie, maar er vindt wel degelijk sturing plaats. De suggesties die online gedaan worden beïnvloedden de performance in de fysieke ruimte.

Zowel Roncin als Puget ontkennen hun functie als leiders. Wel vertelt Puget in een interview met *Sky News* "I'm not looking for publicity. Beyond the initial tweet, it's nothing. It's been followed. Bravo. But after that we have to lose egos."⁸⁸ Hij vindt zichzelf niet belangrijk, slechts één persoon tussen miljoenen anderen. Hij stelt dat hij niets gedaan heeft, maar hij wil wel graag dat de mensen de straat op gaan om te vechten voor vrijheid en democratie. "France must not be cowed by the murderous attack on the Paris offices of the satirical magazine Charlie Hebdo." Ook vertelt hij in het interview met *SkyNews* "What you saw yesterday was spontaneous - no politicians, just the people. That's what my phrase means."⁸⁹ Verder zegt hij over de hashtag #JeSuisCharlie, "The 'Je' is important - it shows it's about each individual. I am engaged, I am standing tall, I will not lower my eyes - for the freedom and solidarity and diversity that France will always have."⁹⁰ Wat opvallend is aan dit interview, is dat hij enerzijds afstand doet van eer of verantwoordelijkheid, maar anderzijds (volgens *SkyNews*) wel wil aansporen tot actie.

Ditzelfde patroon is terug te vinden bij Roncin. Hij heeft bijvoorbeeld getracht een manifestatie op gang te brengen door na de tweet van zijn afbeelding van "Je suis Charlie," een oproep te plaatsen om naar Place de la République te komen.⁹¹ Hij tracht hier gebruik te maken van de bekendheid die deze leus hem opleverde. Slechts vijf mensen retweetten zijn oproep en negentien mensen maakten de tweet favoriet. Hij deed een poging om de regie op zich te nemen, de vraag is alleen in hoeverre dat geaccepteerd werd.

---

⁸⁸ "#JeSuisCharlie Urges French To 'Stand Up,'" *Sky*, 9 januari, 2015, <http://news.sky.com/story/1404443/jesuisccharlie-urges-french-to-stand-up>.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Joachim Roncin, Twitterpost, 7 januari, 2015, 06:43, <https://twitter.com/joachimroncin/status/552837916075229184>.

Afbeelding 12: Joachim Roncin

De manier waarop de sociale media gebruikt kan worden werkt een onevenwichtige verdeling van macht in de hand. Slechts een klein percentage van de gebruikers heeft invloed, omdat ze een grote schare volgers hebben. De meeste gebruikers van sociale media volgen alleen, slechts een klein gedeelte produceert. Er bestaat een tendens om opinieleiders te volgen, deze kunnen als de regisseurs beschouwd worden. Binnen de sociale media kunnen er geen volgers zijn zonder leiders.⁹² Doordat velen zich scharen achter opinieleiders, ontstaat er een gevoel van solidariteit. Met de uiting “Je suis Charlie”, kan Joachim Roncin toch als voorbeeld aangewezen worden. Deze tweets, verzameld in de *Daily Mail* geven de solidariteit die de leus genereerde goed weer.

One, Sebastien Kuntz, said: ‘To all the ordinary people around the world standing up for freedom despite terrorist threats... My heart bleeds #JeSuisCharlie.’

[...]

Showing their solidarity with the magazine, thousands of Twitter users also posted the hashtag along with the famous Voltaire misquote: ‘I do not agree with what you have to say, but I’ll defend to the death your right to say it.’⁹³

Het voorstel dat gedaan is door Roncin en Puget is dus deels overgenomen. Maar in hoeverre de massale opkomst op Place de la République te danken is aan Roncin is niet te achterhalen. Het leiderschap is in eerste instantie niet zichtbaar, zoals een choreograaf in de dans. Desondanks krijgen sommige online suggesties wel degelijk navolging. Hashtag #JeSuisCharlie, gaat de hele wereld rond.

⁹² Gerbaudo, “Follow me, but don't ask me to lead you!,” 143-4.

⁹³ Gayle, “#JeSuisCharlie sweeps Twitter.”

4. Conclusie

Wereldwijd voelden mensen zich verbonden door bijeen te komen na de aanslag op *Charlie Hebdo*. Deze protesten kunnen gezien worden als performances. Ze leken spontaan te zijn ontstaan, zonder leiderschap. Het protest op Place de la République bestond uit meerdere performances. Mensen kwamen bijeen vanuit verschillende beweegredenen. Er werden verschillende symbolische betekenissen aan het protest gegeven waarbij meerdere boodschappen gecommuniceerd werden. Dit wordt ondersteund door de *choreography of assembly*, omdat deze op de sociale media ontstaat via een diffuus leiderschap waar veel ruimte overgelaten wordt voor eigen invullingen. Dit is ook de reden waarom het protest ervaren werd als spontaan en zonder leiderschap. Er werd echter wel degelijk leiding gegeven. De regie was opgebouwd uit voorstellen van meerdere personen, waarbij de massa besliste of ze overgenomen werden. Zo ging hashtag #JeSuisCharlie de hele wereld over. Er kunnen op de sociale media geen volgers zijn zonder leiders.

Doordat zowel de sociale, als de traditionele media de aanslag en het protest uitvoerig behandelden kon het protest zo snel op gang komen. Dit hielp mee in het construeren van gemeenschapsgevoel en het versterken van de emotionele drijfveer om te gaan protesteren in de fysieke ruimte. Het leidde ertoe dat het publiek en de performers bij elkaar kwamen. Het Place de la République heeft een *horizon of meaning* waarin verschillende betekenissen naast elkaar kunnen bestaan. De performances beïnvloedden de betekenis van het plein en omgekeerd werden de performances gevormd door de plek. Zonder de performances die Place de la République gekend heeft, had het nooit dezelfde betekenis gehad die het nu heeft. Het plein staat voor de Franse nationaliteit, maar het is ook de plek waar slachtoffers herdacht worden en de plek waar opgekomen wordt voor de vrijheid van meningsuiting.

Gerbaudo gaat bij *choreography of assembly* ervan uit dat het protest slechts invloed heeft op het moment dat de performance bezig is en de mensen verzamelen op straat. Hij baseert zich op Hannah Arendt wanneer hij stelt dat op het moment dat de mensen weer uit elkaar gaan de performance en haar invloed verbroken wordt.⁹⁴ Doordat de mensen weer samen kunnen komen in

---

⁹⁴ Gerbaudo, "‘Friendly’ Reunions," 38.

de publieke ruimte is de performance te herhalen en kan de kracht ervan opnieuw gevoeld worden.⁹⁵ Bij dit laatste sluit ik mij aan, maar zoals eerder beargumenteerd is, bestaat er een relatie tussen de plaats en de performance waarbij ze elkaar vormen. Dit is niet een tijdelijk proces, het construeert een nieuwe betekenislaag. Door de nieuwe betekenissen die in volgende performances geconstrueerd worden zal het blijven doorschemeren. Place de la République heeft een nieuwe betekenislaag gekregen door de performances die er op zeven januari en de dagen erna plaatsvonden. Ook de symbolische kracht van het proces verdwijnt niet als de performance over is.

Door het protest op Place de la République vanuit de performance studies te benaderen heb ik inzicht verworven in aspecten van het protest als performance. Deze aspecten zijn het live performen voor een publiek, het *restored behavior*, de symbolische handelingen en de relatie tot plaats. Het protest op Place de la République kan als performance gezien worden, omdat het in navolging van Schechner's definitie van performance een creatieve interventie is. Er is sprake van een relatie tussen performers, publiek en ruimte.⁹⁶ De performance van protest construeert voor een publiek een alternatieve betekenis. Dit is vergelijkbaar met de democratie die in stand gehouden wordt door nieuwe performances, waarbij de betekenis van democratie steeds opnieuw ingevuld wordt. Zo moet ook de betekenis van de vrijheid van meningsuiting en (nationale) identiteit actief geconstrueerd blijven worden. Deze performances vinden plaats in relatie met de ruimte, de performers en het publiek. Door het protest vanuit het perspectief van de performance studies te analyseren, kan de relatie tussen de performers en de buitenwereld begrepen worden. Een performance is een vorm van communiceren. Het protest op Place de la République is ook een vorm van communicatie. De verschillende performances binnen het protest hadden ieder een eigen betekenis en boodschap om te communiceren. Ze gingen een relatie aan met de ruimte. Mensen kwamen onder andere bijeen om te rouwen, betrokkenheid te tonen of blijf te geven van hun nationalisme.

Aangezien de regie een onderdeel van de performance is, is het opmerkelijk dat het protest door de betrokkenen als spontaan en dus zonder leiderschap werd ervaren, terwijl ze eigenlijk gestuurd werden door invloeden van buitenaf. Deze invloeden werden gevormd door de suggesties die gedaan werden op de sociale media, maar ook door de behandeling van de aanslag en het protest in de traditionele media. De online communicatie tussen de performers vormt de *choreography of assembly*. Door vanuit dit begrip naar de uitingen online en in de traditionele media te kijken, valt op welke suggesties leidinggevend waren. Deze suggesties werden ook overgenomen in de

---

⁹⁵ Gerbaudo, "Friendly Reunions," 44.

⁹⁶ Richard Schechner, "What is Performance Studies?" in *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie (New York & Londen: Routledge, 2006) 2.

traditionele media en vormden de regie. De *choreography of assembly* beschrijft een manier waarop protesten die gebruik maken van sociale media gestructureerd worden. Dit begrip helpt bij het inzicht verwerven dat er wel degelijk een vorm van regie aanwezig was bij het protest naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*. Hierbij was het leiderschap niet overduidelijk zichtbaar, zoals bij traditionele protestacties en performances. Aan de hand van dit begrip wordt duidelijk dat in deze casus Joachim Roncin en Thierry Puget gezien kunnen worden als *reluctant leaders*. Ze droegen bij aan het diffuse leiderschap, dat bestond uit voorstellen vanuit diverse bronnen. Hun voorstellen waren open voor interpretatie, wat bijdroeg aan het 'spontane' karakter van het protest. Verder identificeerden Roncin en Puget zichzelf niet als leider en ze traden niet op de voorgrond. Vanuit de voorstellen die gedaan werden, werd de regie gevormd zonder dat er duidelijk leiderschap zichtbaar was, zoals bij een choreograaf in de dans.

Doordat in dit onderzoek aan de hand van verschillende media een beeld gevormd is van het protest, kan een overzicht gegeven worden van de verschillende performances binnen de protestactie op het plein. Deze insteek kan in vervolgonderzoek bruikbaar zijn, omdat het de kans biedt om de verdere gevolgen van protesten als performance te onderzoeken. Door vanuit de performance studies te vertrekken kan de gelaagdheid van een dergelijke protestactie duidelijk worden. Protesten 2.0 waarbij de sociale media een rol speelt in de regie bieden de vrijheid om meerdere performances binnen het protest te vormen. Deze aanpak dwingt de onderzoeker om niet alleen naar het protest in zijn algemeenheid te kijken, maar ook de individuele invullingen te onderzoeken. Dit geeft meer inzicht in de manier waarop het protest is opgebouwd. Het onderzoeken van uitingen op de sociale media wordt bemoeilijkt doordat ze uit de context gehaald zijn. Dit is met name het geval bij reacties op Twitter. Ik kan geen inzicht krijgen in de achtergrond van de personen die teksten online plaatsen. Het protest op Place de la République van zeven januari naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*, komt over als spontaan en zonder leiderschap. Door de *choreography of assembly* en de *horizon of meaning* heeft een diffuus leiderschap kunnen ontstaan waarin meerdere interpretaties en performances mogelijk waren. Er is dus wel degelijk sprake van leiderschap of regie binnen de performance van het protest. Er is sprake van online *crowdsourcing* van regie, waarvan de bronnen in eerste instantie onopgemerkt blijven.

Bibliografie

Afbeeldingen

- Afbeelding voorkant: Roncin, Joachim. Twitterpost. 7 januari, 2015, 03:52 & 06:43. <https://twitter.com/joachimroncin>.
- Afbeelding 1: LizzingtoncaskettR&I. Twitterpost. 7 Januari, 2015, 17:48. https://twitter.com/Mylene_fan/status/553004110828826624/photo/1.
- Afbeelding 2: Saccomani, Gregory. Twitterpost. 7 januari, 2015, 13:58. <https://twitter.com/GregSacco75/status/552947415352082434/photo/1>.
- Afbeelding 3: Provost, Lauren. "The Man Behind #JeSuisCharlie." *Huffpost France*, 7 januari, 2015. <http://i.huffpost.com/gen/2463946/thumbs/o-JE-SUIS-CHARLIE-PAGE-FACEBOOK-570.jpg?>
- Afbeelding 4: Ellie Hall. Twitterpost. 7 januari, 2015, 10:12. <https://twitter.com/elliervhall/status/552890596252471296>.
- Afbeelding 5: Itunes. "Je suis CHARLIE!" Laatst gewijzigd 14 januari, 2015. <http://a4.mzstatic.com/eu/r30/Purple3/v4/6c/84/60/6c846012-16e5-79c0-9c87-84e8c7234671/screen322x572.jpeg>.
- Afbeelding 6: Roncin, Joachim. Twitterpost. 7 januari, 2015, 03:52. <https://twitter.com/joachimroncin/status/552794930725539840/photo/1>.
- Afbeelding 7: Tsouros, Patricia. Twitterpost. 7 januari, 2015, 12:10. <https://twitter.com/PTsouros/status/552922575161286657>.
- Afbeelding 8: Roncin, Joachim. Twitterpost. 7 januari, 2015, 06:43. <https://twitter.com/joachimroncin/status/552837916075229184>.
- Afbeelding 9: Boren, Jamie. Twitterpos., 7 januari, 2015, 13:37. <https://twitter.com/jamieboren/status/552942184442654720/photo/1>.
- Afbeelding 10: Cramer, Ben. Twitterpost. 7 januari, 2015, 13:22, <https://twitter.com/meandjerrys/status/552938282003492865/photo/1>.
- Afbeelding 11: Martinez, Natalia. Twitterpost. 7 januari, 2015, 12:53, <https://twitter.com/nataliamartiz/status/552931138592079872>.
- Afbeelding 12: Garnett, Nick. Twitterpost. 7 januari, 2015, 21:42, <https://twitter.com/nicholasgarnett/status/553064247593537536>.

Primair

- Alexander, Harriet. “Paris Charlie Hebdo Attack: Spontaneous rallies of defiance sweep France.” *Telegraph*, 7 januari, 2015. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11331726/Paris-Charlie-Hebdo-Attack-Spontaneous-rallies-of-defiance-sweep-France.html>.
- Boren, Jamie. Twitterpost. 7 januari, 2015, 13:37. <https://twitter.com/jamieboren/status/552942184442654720/photo/1>.
- Cramer, Ben. Twitterpost. 7 januari, 2015, 13:22. <https://twitter.com/meandjerrys/status/552938282003492865/photo/1>.
- Dearden, Lizzie. “Charlie Hebdo attack: Thousands join vigils in Paris, London, Berlin and around the world.” *Independent*, 7 januari, 2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/charlie-hebdo-attack-thousands-join-vigils-in-paris-london-and-around-the-world-9963618.html>.
- Gayle, Damien. “#JeSuisCharlie sweeps Twitter as Internet users rush to show solidarity with French satirical news magazine after massacre.” *DailyMail*, 7 januari, 2015. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2900720/JeSuisCharlie-sweeps-Twitter-Internet-users-rush-solidarity-French-satirical-news-magazine-massacre.html#ixzz3UU7SxWkt>.
- Isitman, Elif. “Aanslag op hoofdkantoor Charlie Hebdo in Parijs.” *Elsevier*, sec. buitenland, 7 januari, 2015. <http://www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/1/Aanslag-op-hoofdkantoor-Charlie-Hebdo-in-Parijs-1677596W/>.
- Lovejoy, Ben. “French app to show support for Je Suis Charlie campaign approved in on hour after contacting Tim Cook.” *9to5mac*, 12 januari, 2015. <http://9to5mac.com/2015/01/12/je-suis-charlie-app/>.
- Martinez, Natalia. “NataliaMartiz.” Laatst bekeken 3 maart, 2015. <https://instagram.com/p/xkRq8txFpr/>.
- Martinez, Natalia. Twitterpost. 7 januari, 2015, 12:53. <https://twitter.com/nataliamartiz/status/552931138592079872>.
- Nelson, Libby. “What is “Je Suis Charlie,” and why are people holding up pens?” *Vox*, 9 januari, 2015. <http://www.vox.com/cards/charlie-hebdo-attack/je-suis-charlie-pens-rallies>.
- Paris Marais. “Place de la République.” Laatst bekeken 25 maart, 2015. <http://www.parismarais.com/en/visit-le-marais/the-marais-neighborhoods/place-de-la-republique.html>.
- Provost, Lauren. “The Man Behind #JeSuisCharlie.” *Huffpost France*, 7 januari, 2015. http://www.huffingtonpost.com/2015/01/07/je-suis-charlie-creator_n_6432712.html.
- Reverb. “#JeSuisCHARlie.” Laatst bekeken 15 maart, 2015. <http://reverb.guru/view/891764332080719980>.
- Roncin, Joachim. Twitterpost. 7 januari, 2015, 06:43. <https://twitter.com/joachimroncin/status/552837916075229184>.
- Saccomani, Gregory. Twitterpost. 7 januari, 2015, 13:58. <https://twitter.com/GregSacco75/status/552947415352082434/photo/1>.

- Saul, Heather. "Google pays tribute to Charlie Hebdo attack victims with black ribbon on homepage." *Independent*, 9 januari, 2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/google-pays-tribute-to-charlie-hebdo-attack-victims-with-black-ribbon-on-homepage-9966794.html>.
- Shahidi, Emile. "Soundpellegrino." Laatst bekeken 24 maart, 2015. <https://instagram.com/p/xkRTfrk5UT/>.
- Sky, "#JeSuisCharlie Urges French To 'Stand Up.'" 9 januari, 2015. <http://news.sky.com/story/1404443/jesuischarlie-urges-french-to-stand-up>.
- Tsouros, Patricia. Twitterpost. 7 januari, 2015, 12:10. <https://twitter.com/PTsouros/status/552922575161286657>.
- *Volkskrant*, "Dossier aanslag op Charlie Hebdo." 8 januari, 2015. <http://www.volkskrant.nl/dossier-aanslag-op-charlie-hebdo/teruglezen-klopjacht-op-daders-na-bloedige-aanval-op-charlie-hebdo~a3824735/>.
- Zantingh, Peter. "#JeSuisCharlie werd dé leus na de aanslag. Maar wie begon ermee?" *NRC*, 9 januari, 2015. <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/01/09/dit-werd-de-leus-als-reactie-op-de-aanslag-maar-wie-begon-ermee/>.

Secundair

- Allain, Paul en Jen Harvie. *The Routledge Companion to Theatre and Performance*. Hoboken: Taylor and Francis, 2014.
- Blau, Herbert. "Universals of performance; or amortizing play." In *By Means of Performance*, door Richard Schechner en Willa Appel, 250-72. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Etchells, Tim. "Foreword." In *Theatre & the City*, door Jen Harvey & Dan Rebellato, XI-XIV. Londen: Pallgrave MacMillan, 2009.
- Gerbaudo, Paolo. *Tweets and the Street, Social Media and Contemporary Activism*. Londen: Pluto Press, 2012.
- Germani, Ian. "Taking Possession of Marianne: The Place de la République as Political Battleground." *Canadian Journal of History* 45, (2010): 299-333.
- Harvey, Jen. "City and performativity: performing the city." In *Theatre & the City*, door Jen Harvey & Dan Rebellato, 45-69. Londen: Pallgrave MacMillan.
- Jekaterina Lavrinec. "Revitalization of public space." *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 19, nr. 2 (2011): 70-75. doi:10.3846/coactivity.2011.16.
- Leigh Foster, Susan. "Choreographies of Protest." *Theatre Journal* 55, nr. 3 (2003):395-412. <http://www.jstor.org/stable/25069277>.
- Nield, Sophie. "Siting the People: Power, Protest and Public Space." In *Performing Site-Specific Theatre*, door Joanne Tompkins en Anna Birch, 219-32. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Schechner, Richard. "Drama, Script, Theatre, and Performance." In *Performance Theory*, 66-111. Londen: Routledge, 2004.

- Schechner, Richard. "Performativity." In *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie, 123-168. New York & Londen: Routledge, 2006.
- Schechner, Richard. "The street is the stage." In *The Future of Ritual: Writings on Culture and Performance*, 45-93. Londen: Routledge, 1993.
- Schechner, Richard. "What is Performance?" In *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie, 28-51. New York & Londen: Routledge, 2006.
- Schechner, Richard. "What is Performance Studies?" In *Performance Studies, An Introduction*, 2e editie, 1-27. New York & Londen: Routledge, 2006.
- Shepherd, Simon en Mick Wallis. "The Rise of Performance Studies." In *Drama, Theatre, Performance*, 102-14. Londen: Routledge, 2004.
- Solga, Kim, D.J. Hopkins en Shelley Orr. "Introduction: City/Text/Performance." In *Performance and the City*, 1-12. Londen: Palgrave MacMillan, 2009.
- Tompkins, Joanne. "The 'Place' and Practice of Site-Specific Theatre and Performance." In *Performing Site-Specific Theatre*, door Joanne Tompkins en Anna Birch, 1-17. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- What is Performance Studies? "Interview with Richard Schechner (2001)." Laatste bekeken 1 juni, 2015. <http://scalar.usc.edu/nehvectors/wips/richard-schechner-what-is-performance-studies-2001->